

ГРАМАТИКА ЦЕРКОВНО - СЛОВ'ЯНСЬКОЇ МОВИ

В УКРАЇНСЬКІЙ РЕДАКЦІЇ

написав

о. І. Дамаскин Д. Попович ЧСВВ

МОНДЕР, АЛБЕРТА, КАНАДА
ВИДАВНИЦТВО ОО. ВАСИЛІЯН
1958

diasporiana.org.ua

REV. J. DAMASCENE D. POPOWICH, O.S.B.M.

GRAMMAR
OF THE
CHURCH - SLAVONIC LANGUAGE
IN THE UKRAINIAN REDACTION

MUNDARE, ALBERTA, CANADA.

1958

ГРАМАТИКА ЦЕРКОВНО - СЛОВ'ЯНСЬКОЇ МОВИ

В УКРАЇНСЬКІЙ РЕДАКЦІЇ

написав

о. І. Дамаскин Д. Попович ЧСВВ

diasporiana.org.ua

МОНДЕР, АЛБЕРТА, КАНАДА
ВИДАВНИЦТВО ОО. ВАСИЛІЯН
1958

63/51

18 березня 1957.

Церковно - слов'янську граматику зладжену
о. Д. Поповичем ЧСВВ можна друкувати.

о. В. ШЕВЧУК, ЧСВВ
Протоігумен.

Ніщо не противиться виданню.

Едмонтон, 23 березня 1957.

о. ПЕТРО КАЧУР, дел. Цензор

ч. 19/51.

Дозволюється друкувати.

Від Едмонтонської Епархії.

Едмонтон, 25 березня, 1957.

† ПІЛЬ, Єпископ.

В С Т У П

Найстарша записана мова слов'ян має за ствердженням мовознавців славістів три назви: 1. старослов'янська, 2. староцерковнослов'янська, і 3. староболгарська.

Наша церковнослов'янська мова утворилась із давньої староцерковно-слов'янської мови, що збереглась у найстарших пам'ятках, які походять з кінця X до XI ст. Вони є відписами давніших церковних оригіналів і віддзеркалюють у великій мірі старо-болгарську мову (болгарсько-македонський діалект) перекладу богослужбових книг, що їх довершили слов'янські апостоли св. Кирило і Методій та їх найближчі учні.

Св. Кирило і Методій, їх молоді літа і місія на Сході.

Свв. Константин (у чернецтві Кирило) і Методій були синами Льва, високого візантійського урядовця в місті Солуні (Тессальоніки) в Македонії, що належала до Візантійської імперії. Обидва отримали в молодих літах дбайливу освіту в родинному місті, а потім у Царгороді. Старший Методій служив у війську і після десяти років військової служби по смерті батька постригся в черці в монастирі на горі Олімп у Витинії (Мала Азія). Молодший Константин (* 827 р.) названий філософом задля своєї учености був рукоположений на священика й став бібліотекарем при церкві св. Софії. Опісля був учителем філософії в придворній школі. Як знавця східніх мов вислано його 851 р. на місію до сарацинів у Малій Азії. Потім переїхав на Олімп до брата Методія і там працював над складенням слов'янської азбуки.

Около 857 р. прибуло до Царгороду посольство хозарського хана з проханням вислати туди вченого мужа на диспути з жидами й магомеданами, що обіцяли навернутись, якщо їх переконає, що християнська віра правдива. Є здогади, що патріярх Ігнатій вислав туди свв. солунських Братів, висвятивши правдоподібно Константина на єпископа.

Візантія часто в політичних цілях радо послугувалась релігійними місіями. Видно хозарська місія була в якомусь зв'язку з по

ходом руського Аскольда на Царгород 860 р. (1) І дійсно, як каже Грушевський, за його князювання частина Руси прийняла християнство (перше хрищення Руси). Та за князя Олега, який убив Аскольда, наступила реакція поганства.

Свв. Брати, хоч самі греки, мали нагоду вже від дитинства познайомитись із слов'янською мовою, якою говорили мешканці їх родинного Солуня та його околиці (2). Це послужило їм до пізнішої місії.

Спершу прибули вони до Херсонесу (Корсуна), де 861 р. віднайшли мощі св. Климента, переконані, що це мощі папи рим., який під кінець I віку мав бути вигнаний до Херсонесу Таврійського і вмерти там мученичою смертю. В Херсонесі св. Кирило знайшов Євангелію і Псалтир писані «русськымъ писменемъ» і чоловіка, що знав ту мову, і скоро навчився їх читати. На їх основі, як думає історик Генсеней (Henshenii, *Commentarii in Vitam SS. Cyrilli et Methodii*) уложив нову азбуку глаголицю, що її опісля Святі Брати вжили в перекладанні богослужбових книг. Інші вчені виводять глаголицю св. Кирила від грецького скорописного письма (т. зв. мінускули) з додатком кільканадцятьох букв на означення звуків слов'янських, яких не було в грецькій мові (як в, ж, с, ч, ш, ь, ѣ, ю і оба юси).

Треба пам'ятати, що уложення такої азбуки вимагало багато часу й незвичайної здібности. Бо звукова система старослов'янської мови так дуже різнилась від грецької, так дуже перевищала її кількістю найрізніших звуків зовсім незаних для грецької мови, що мусимо подивляти незвичайний талант і велике знання обох мов у св. Кирила. Тому до тієї праці мусів він взятися куди раніше.

Приготовивши для слов'янського богослуження, що конечне до місії, поїхали солунські Брати на Русь (3). Можливо осередком місійної праці був Київ, столиця князя Аскольда, в якій він перебував по нападі на Царгород. Не довго там були, але про успіх їх

(1) А. М. Селіщев, *Старославянський язык*, Москва 1951, ч. I, стр. 10. Візантія здається просила хозарського хана спинити походи войовничих русичів.

(2) Староцерковнослов'янську мову зве дехто староболгарською, хоч невластиво, хіба о стільки, що нею говорили словени, які по приході в ті сторони фінсько-монгольських болгар дістали назву своїх завойовників. Однак новоболгарська мова не походить безпосередньо зі староцерковнослов'янської, а з сусідніх (східних) болгарських говорів.

(3) Цей погляд, що свв. Кирило і Методій ширили християнство в Україні, висловив і польський історик Пашкевіч і москов. історик в ЗДА Вернадський.

місійної праці свідчить та обставина, що около 870 р. міг патріарх Ігнатій вислати там архієпископа. Вернувшись до Царгороду св. Константин остався при церкві св. Апостолів продовжуючи свої переклади, а св. Методій став ігуменом у »Поліхрон«.

Місія на Моравії і Паннонії.

Великоморавський князь Ростислав довідавшись про місію на Русі, як свідчить »Житіє« св. Методія (о. Нагасвський, стр. 49⁽¹⁾) прислав 863 р. послів до візантійського цісаря Михайла, щоб і до нього вислав таких учителів-місіонарів, що проповідують слов'янською мовою.

На Моравії і Паннонії було багато місійних станиць, що їх позакладали латинсько-німецькі місіонарі. Всі новонавернені християни підлягали юрисдикції лат. єпископа Пассау. Але латинська чи німецька мова була незрозуміла їм. Та була й друга дуже важна причина. Ростислав провадив війну з німцями й тодішнім королем Людвиком і хотів позбутись церковної залежності від німців, а дістати своїх місіонарів. Тож цісар Михайло і патріарх Фотій радо згодились і призначили на ту місію Константина і Методія.

Св. Брати ще з деякими місіонарами, що знали слов'янську мову і помагали їм у місійній праці, вибрались 864 р. на Моравію. Перші роки посвятили підготові кадрів майбутніх місіонарів та продовжали дальші переклади з грецького.

Інтриги німецького духовенства. — Слов'янські апостоли розвинули широко місійну працю на Моравії та в дуже скорому часі dokonали того, чого впродовж довгих років не могли dokonати численні німецькі місіонарі. З того було дуже невдоволене німецьке духовенство і старалось підкопати повну посвяти апостольську працю св. Братів. Боячись утрати своїх впливів внесли скаргу до Риму, немов то вони поширювали ересь, уживаючи в богослуженні замість латинської — нової мови, слов'янської. По чотирьох роках місійної праці в Моравії удались св. Брати зі своїми учнями до Риму, щоб представити папі Миколасві I стан місій і просити апробати слов'янського обряду. Дорога до Риму вела через Паннонію, де жили слов'яниці і володів князь Коцел. Згідно з легендою, Коцел прийняв

(1) О. І. Нагасвський, *Життя — методійське християнство в Русі-Україні*, Рим 1954.

сердечно Братів, дав себе охристити разом зі своїм народом і ще дав їм до навчання 50 учнів.

Коли св. Брати прибули з мощами св. Климента 867 р. до Риму, папа Миколай уже не жив. Його наслідник Адріян II прийняв їх з почесними і вповні одобрив їхню правовірність, як і їхню чотирилітню діяльність. Тим затвердив папа новий слов'янський обряд у Вселенській Церкві, що його започаткували св. Кирило й Methodій.

Константин, прибравши ім'я Кирила, вступив до монастиря і вичерпаний фізично трудами помер 15 лютого 869 р. Тіло його зложено в саркофазі в церкві св. Климента, де були зложені мощі св. папи. Methodій дістав архієрейські свячення на архієпископа Моравії і Паннонії; також посвячено пресвітерів і діяконів з духовних, що прийшли з св. Братами до Риму.

Св. Methodій архієпископом. — Тоді в Моравії велась війна з німцями, тому св. Methodій поїхав з Риму до Паннонії як архієпископ і Апостольський Легат для всіх новонавернених слов'ян, щоб там продовжати свою працю. Не довго одначе судилося йому перебувати на тому терені. Зальцбурзький архієпископ Адальвін на спілку з фрайзінгенським сп. Германриком ув'язнили його 871 р. і шойно на рішуче домагання папи Івана VIII. по трьох роках випустили з тюрми. Він переїхав тоді знову на Моравію. Вміжчасі одначе тут змінилися політичні обставини: на місці слов'янофіла Ростислава запанував його свояк Святополк, що недвозначно підтримував німецьке духовенство, яке інтригами і фальшивими скаргами хотіло скомпромітувати діло Methodія. Незломний апостол у друге стає в Римі 879 р., щоб добути потвердження своїх прав. І не тільки очистився з закидів, але папа заохотив його до дальшої праці та узнав слов'янську мову в літургії з застереженням, щоб на літургії читати євангеліє по латині, а потім по слов'янськи. Закиди німецьких духовних, що Methodій бажав принизити латинський обряд, були безпідставні, коли взяти до уваги, що він на Моравії служив римську літургію, перекладену на слов'янську мову.

До смерті мусів боротись Апостол слов'ян з неприхильними німецькими загіями. Святополк моравський підбурюваний нітрійським еп. Віхінгом дуже утруднював працю Methodія, інші також не щадили його в оклеветуваннях. Останні роки посвятив Methodій приготуванню слов'янських перекладів. Помер св. Methodій 6 квітня 885 р. серед трудів для свого стада, позискавши ім'я Апостола слов'ян. Похоронено його в Велеграді на Моравії, звідки зачалась була апостольська діяльність св. Братів.

Болгарія, новий терен місії учнів св. Методія.

По смерті св. Методія прогнано його учнів з Моравії. Деякі тікають у Краківщину, а не виключено й на західні землі України, а деякі дістались навіть у цеслоу. Одні учні подались на полудне до хорватів, а другі, як Климент, пізніший архієпископ Охриди, до Македонії; а Горазд, наступник Методія, Наум, Ангелярій і інші, дістались до Болгарії, де знайшли гостинне прийняття, головню на дворі болгарського князя Бориса I і його сина та наступника, царя Симеона (893-924). Завдяки їх опіці учні св. Методія могли успішно продовжати місію в слов'янськiм обряді, а староболгарська література піднеслась на небувалу передтим висоту, так що цей період пізніші дослідники назвали »золотою добою«. Звідси діло слов'янських апостолів поширилось у Сербії, а пізніше в Україні.

Глаголиця і кирилиця. — В Болгарії заступлено глаголицю новою азбукою, що її правдоподібно придумав св. Климент, учень св. Кирила, на основі грецьких великих букв (маюскули) і назвав її в честь свого вчителя »к и р и л и ц е ю«. Кирилиці вживають тепер усі ті слов'яни, що прийняли Христову віру з Візантії. З кирилиці втворилась гра ж д а н к а, якої букви трохи різняться щодо вигляду від кириличних модерним почерком. Глаголиця вживана в сербо-хорватів не надавалась для практичного вжитку; тому в хорватів заступила її латинка, а в сербів кирилиця. Глаголиця заховалась до наших часів тільки в церковних книгах нечислених хорватів первісного слов'янського обряду (і то змінена) та в старих рукописених пам'ятках.

Церковнослов'янська мова, — що її вживаємо в церковних книгах, походить зі староцерковнослов'янської мови, що нею говорили ті словени, які по приході в ті сторони фінсько-монгольських болгар дістали назву своїх завойовників.

Вже від самого початку почали зазначуватись у староцерковнослов'янській мові окремішності говорів поодиноких слов'янських племен у знаціоналізованій формі. Так виробились з них три групи: 1) болгарська, 2) сербсько-хорватська і 3) східнослов'янська, яка знову ділиться на українську, московську і білоруську. Тому можемо говорити про українізовану, русифіковану, сербізовану і т. д. церковно-слов'янську мову. Ті національні типи тої мови, що сягають своїми початками XI і XII ст., називаються церковно

слов'янською мовою, ⁽¹⁾ залишаючи окреслення староцерковнослов'янської мови виключно для мови найстарших відписів із перших перекладних оригіналів св. Кирила й Методія.

Наш підручник дає парсе практичної граматики церк. слов. мови в українській редакції, що спираючись на граматиці М. Смотрицького, не допускала до себе п'яких елементів живої народньої мови, тільки різнилася від староцерковнослов. мови під оглядом фонетичним (вимови), а також що до змішання деклінаційних основ (шнів).

Відмінна від староболгарської вимови українська вимова деяких звуків сильно відрізняє українізовану староцерковнослов'янську мову від московізованої та збілоруської. Також у словниці українська редакція сц. мови приймає багато нових слів. Найкращим показником цього явища є словник Острозької Біблії (1580–4 р.) та мовознавчих рукописів включно до перших словників Зизанія (1596) та Беринди (1627). З появою граматики Мелетія Смотрицького (1619) почалося усталювання норм для укр. редакції церковнослов'янської мови.

Українська редакція церковнослов. мови вживаної в греко-кат. Церкві збереглася до сьогодні з невеликими змінами. Найкращий вид її знаходимо в »*Требнику*« митроп. Петра Могили з XVII ст.

Пам'ятки староцерковнослов'янської мови.

Копії Кирило-Методіївських перекладів богослужбових книг збереглися в двох азбуках:

а) Глаголицькі пам'ятки;

1. Codex Zographensis — Зографський рукопис з другої половини X ст. обнімає 4 інтерпольовані Євангелії на 304 листках, знайдений у Зографському монастирі на Атонській горі, тепер у Держ. Публ. Музею у Ленінграді. В кириличній транскрипції видав його В. Ягіч у Берліні 1879 р.

2. Codex Marianus — Маріїнський рукопис із початку XI ст. обнімає 4 Євангелії неповні на 173 листках. Зберігся в монастирі

(1) Рівночасно розвивалась зі староцерковнослов. мови на українським ґрунті мова книжна (Ларіон і вища школа), що в ході віків приймала щораз більше елементів живої народньої мови і вкінці від кінця XVIII ст. стала мовою літературною.

Пр. Д. Марії на Атонській горі, тепер у Держ. Бібліотеці ім. Леніна в Москві.

3. Codex Assemanianus – рукопис (159 листків) з XI ст., відкритий 1736 р. в монастирі в Єрусалимі орієнталістом І. Ассеманієм, зберігається в Ватиканській Бібліотеці в Римі. Це апракос – євангелія, що містить вибір читань у церкві на неділі і свята.

4. Glagolita Clozianus, фрагмент (14 листків) власности графа Кльоза, містить переклади гомілії грецьких св. Отців. Тепер зберігається в публ. бібліотеці в Триденті I частина і в Інсбруді II ч.

5 і 6. Psalterium Sinaiticum і Euchologium Sinaiticum (требник) з кінця XI ст. з монастиря св. Катерини на горі Синай.

7. Київські листки, фрагмент 7 листків, привезений з Єрусалиму до київської Духовної Академії (тепер Держ. Бібл. України) з початку XI ст., містить уривки римо-катол. Missale. Це найстарша пам'ятка староцерковнослов'янської мови.

б) Кириличні пам'ятки :

1. Савина Книга, неповна, апракос–євангелія (129 листків) з XII ст. зберігається в Древнехранилищі Центрархіву в Москві.

2. Codex Suprasliensis з XII ст. (285 лист.) знайдений у Супрасльському монастирі коло Білостоку, містить життя святих на березень і кілька гомілій. Походить з XI ст. Його видав Фр. Мікльосіч у Відні 1851 р.

Менше значення мають Хіляндарські листки (Катехитичні науки Кирила єрус.) в Одесі, Македонський фрагмент і напис на намогильному камені царя Самуїла болгарського з 993 р.

в) Деякі відомості про староцерковнослов'янську мову можна засягнути з пізніших джерел, що мають признаки української редакції і перші елементи української мови:

1. Євангелія Остромира з р. 1056 написана для новгородського посадника Остромира.

2. Турівська апракос–євангелія з XI ст.

3. Два Збірники Святослава з 1073 і 1076 рр.

4. Євангелія архангельська з 1092 р.

5. Євангелія Метислава з р. 1115–17.

6. Галицька або Крилоська євангелія з XII ст.

7. Апостол Кристинопільський з XII ст.

8. Біблія Острожська з 1581 р.

Важніші наукові джерела й граматики:

1. Fr. Miklosich: *Vergleichende Grammatik der slavischen Sprachen*, Wien 1876—9.
2. A. Leskien: *Grammatik der altbulgarischen Sprache*, Heidelberg, II вид. 1920 р.
3. W. Vondrák: *Altkirchenslavische Grammatik*, Berlin, II вид. 1913 р.
4. С. М. Кульбакін, *Древне-церковно-славянський языкъ*, Харків, II вид. 1916 р.
5. Tadeusz Lehr-Splawiński: *Zarys gramatyki języka staro-cerkiewno-słowiańskiego*, III вид. Kraków 1949.
6. АДЕЛЬФОТЕС, *Грамматика dobrozgodnivaго еллино-словенского языка*, 1591 р.
7. *Грамматика словенска, составлена Лаврентіємъ Зізаніємъ 1596.*
8. *Грамматика словенскія правильное синтагма*, — Мелетій Смотрицькій 1619 р.
9. *Грамматика старославянского церковного языка*, — Антоній Добрянскій, Перемишль 1851 р.

Використана література:

1. Fr. Miklosich: *Lexicon palaeoslovenico-graeco-Latinum*, 1862-5.
2. A. Leskien: *Grammatik der altbulgarischen Sprache*, Heidelberg 1922 р.
3. А. М. СЕЛИЦЕВ: *Старославянський язык*, Москва ч. I, 1951; ч. II, 1952.
4. Свщ. Григорій Дьяченко: *Полный церковно-славянскій словарь* Москва 1899 (1120 стр.)
5. О. Др. Йосифъ МЪльницькій: *Грамматика церковно-словенского языка*, Львів 1900.
6. М. Возняк: *Коротка Грамматика давньої церковно-славянської мови в порівнянні з українською для ужитку в середніх школах*, Львів 1925.
7. О. Др. Спирідон Кархут: *Грамматика української церковно-словянської мови у звязку із староцерковно-словянською мовою, Фоно-Морфологія*, Львів 1927 р.
8. Др. Яр. Рудницький: *Нарис граматики староцерк. словян.-мови*, Мюнхен 1947.

9. Stanisław Słoński: *Gramatyka języka starosłowiańskiego*. Warszawa 1950.

10. Др. Я. Б. Рудницький: *Старо-церковно-слов'янська мова*. (Логос, 1952. кн. II і III) Йорктон.

11. О. Ісидор Нагасвський: *Кирило-Методіївське християнство в Русі-Україні*, Рим 1954.

12. Др. Василь Лев: *Нарис граматики старо-церковно-слов'янської мови в порівнянні з церковно-слов'янською мовою*, Стемфорд 1956.

І. ЧАСТИНА
Ф О Н Е Т И К А.

Це є відділ мовознавства, що вивчає звуки людської мови.

1. ЗВУКОВА СИСТЕМА ЦЕРКОВНО-СЛОВ'ЯНСЬКОЇ МОВИ.

а) Приголосні звуки :

моментні	тривкі			
	закриті	придихові (спіранти)	пливкі	носові
1. губні п, в	к, ф (губно-зубний) ψ (в чужих словах)			м
2. зубні т, д д (th, грецьке θ) приходить у чужих словах	а) сичні с, з; ц (тс), ѕ = дз (тепер з) б) шип'ячі (піднебінні): ж, ч, ш, щ (давніше шт); й, (сь)	л, р (ль)		н (нь)
3. гортанні (задньопіднебінні) к, г (г проривний = кг)	х, ǰ (=кс в чужих словах)			

Складні приголосні ц (тс), ѕ (дз), ч (тш) звуться *африкати* (злиті).

б) Голосні звуки :

1. *тверді* : л, о, оґ (=с), ъ, ы, ж (польське ą = оп) – це голосні заднього ряду, непал'ятальні (palatum - піднебіння).

2. *м'які* : є (є, ѣ, ꙗ (московське е), ѡ (польське ę = ен), і (и, ѣ, ѡ = upsilon). Це голосні переднього ряду, піднебінні (пал'ятальні).

3. *йотовані*: ю, и, іє, ѡ (іє, польське је), ѡж (іа, поль. ја). Великий юс ж і малий юс ѡ — це носові голосні.

2. ЗВУКОЗМІНИ

Палятальзація проривних к, г і протисненого х. Ті приголосні перейшли вже в старшій праслов'янській еносі в ч, ж, ш перед і, ѡ, ґ і ѡ. Палкати-плачь, Бѡгъ-Бѡже, грѣхъ-грѣшити. Старше ґ після палятальзації к, г, х перейшло в а напр. крикъ-(крикґти) кричати.

Старші праслов. к, г (g), х перейшли перед піднебінними ґ, и в ц, з, с, напр. колкх (єсє. клкх) в колци-кґ колцґґ (кльци, клцґґґ).

Палятальзація приголосних груп: кк, гв, хк відбулася вже в праслов. добі перед голосними піднебінними, в наслідок чого масмо в церк. слов. групи: цк, зк, ск, напр. цкґтх-польське kwiat, зкґзда-пол. gwiazda, колхкх-колски.

Асиміляція приголосних. Дзвінкий приголосний з перед глухими к, п, т, х, ш, ц, с, ф принодібноється до них переходячи в сильний с. Тому приростки коз-, из-, низ-, раз-, мають с, напр. коскликнґтє, йснґсти, рґсплґтх, рґстлґкґю, ннсхґждґ, йссыхґю.

Дисиміляція дт і тт, де перший звук переходить в с, напр. кладґ-клґсти (з клад-ти), плетґ-плґсти (плет-ти). Подібно ск перед ґ, и переходить в ст, напр. іґдґйскх-іґдґйстґи.

Спрощення деяких приголосних. Звуки б, п, к випадають перед -нґ, напр. спґти-сґнґти, плґскати-плґснґти. Перед м, с, л випадає д, т, напр. кґмь з кґдмь, кґен з кґден, плґх з плґтх (плґтґ); в аористі к випадає перед х, напр. рґхх-з рґкхх.

Чергування (апофонія, перезвук) — це зміна, що поветас при творенні різних слів і форм від того самого кореня в той спосіб, що 1) голосний переходив ув інший голосний, або 2) замінявся двома звуками — голосним і приголосним, або 3) зливався з голосним сусіднім.

Приклади: 1) звук є чергувався з о (кєзґ-козх), з ґ (гнєтґ-сґгнґтґти), з ґ, и, о (рєкґ, рґхх, нарицґти, прорѡкх). Звук и з ґ (скитґти-скґтх), з он (пїти-пойти). Звук ґ з а (скдґти-сдх). Звук о з а (рєждґ, рґждґю). Звук х з о і ѡ (зхкґти-зєкґ, призывґти), з сґ (дзхнґти-дґхх). Звук ѡ з с (гґбєнґти-гґбїти) і т. п.

2) ю чергувалось з ѡ (пѡнѡсти - пѡкѡати), ѡ також з ѡ (зѡбѡти, зѡкѡнѡ), ѡ з ѡй (пѡѡти - поѡ), ѡ з ѡн (жѡѡти - жѡнѡ).

3) Голосні при зустрічі стягались: добраѡго - дѡбраго, не їѡсмѡ - неѡсмѡ, вѡѡше - вѡше. Деколи поміж голосними вставляється в (даѡти - даѡати) і ін.

Приклади на вставне (епентетичне) н: ѡти - снѡти - внѡти; ѡсти - снѡсти; ѡмѡ - кѡ немѡ, ѡмѡ - сѡ нѡмѡ, ѡгда - внѡгда, ѡдѡже - дондеже.

Епентетичне л приходить, коли після губних в, п, в, м наступає ю, ѡ або ѡ, напр. лѡвѡти - лѡвѡю, козѡвѡнѡ; кѡпати - кѡпати; лѡвѡти - лѡвѡю; земѡла.

3. ПРАВОПИСНО-ГРАФІЧНІ ПРИНЦИПИ наших церковно-слов'янських письм.

В українських кириличних друках залишилися усі букви староцерковнослов'янської мови крім великого юса ж.

Деякі букви мають також інше значення та іншу фонетичну і морфологічну функцію. Замість великого юса (ж, ѡ) пишеться ѡу, ѡ та ю. Малий юс ѡ - залишився, тільки не вимовляється як ѡ, але як йотований ѡ (я). По піднебінних приголосках ѡ перейшло в ѡ, напр. ѡтрѡчѡ, а не ѡтрѡчѡ; кѡдѡша. Замість ѡт с ѡ. У словах грецького походження або переписаних з грецької мови вживається гг на означення нг та ѡ (ке), ѡ (пе) і в, ѡ.

Букви ѡ і ѡ передають вимову одного звука ѡ, подібно як ѡ і ѡ. Після приголосних к, г, ѡ повиннося писати ѡ, а не ѡ, бо це є впливом давнього російського правопису (1). Напр. кѡй, погѡвѡсти. Коли „н“ вимовляється як „і“ подано у „Вимові звуків“.

Букву ѡу пишеться тільки на початку слів, а в середині ѡ на кінці слова пишеться ѡ, що є комбінацією букв: в поставленої над ѡ.

Букви ѡ не пишеться завжди на місці ст. цер. слов. ѡ (en), але мішається з ѡ; тільки як ѡ. відмінок називний чол. і жін. р. множ. займен. ѡ (же) і на початку пишеться ѡзѡкѡ в значенні народу (по-

(1) В наших літургійних виданнях тут і там є русизми і в граматиці, (напр. рѡѡмѡ замість рѡѡмѡ; не ѡѡклонї сѡрдѡце моѡе замість сѡрдѡце моѡегѡ..., хоч далше є: не намастїтѡ глаѡкї моѡѡ (пс. 140) і под.) і в правописі.

4) відм. 2, 3 і 7 однини імен. III деклін. і 3 і 7 ім. 5 декл.; напр. **дѣшій, землій, цѣрквн.** Виїмок становить **крѡвъ і тлѡ** (крѡкн, тлѡ) та по приголоєних **з(з), ц,** напр. **стѣсн. тѣмніци.**

5) 7 відм. однини: **крачій, (1) мѣчій, пѡлн.**

6) Відм. 1, 4, 5 і 6 множини чол. р. і 1, 4 і 5 мн. жін. р., напр. **мѣжій, кѡни, дѣши.** Виїмок є знов по приголоєних **з(з), ц;** напр. **кнѣсн, ѡтцї.**

7) на **-арь, -тель,** напр. **мѣтарн, дѣлатѣлн** (7 відм. одн. і 1, 4, 5, 6 мн.)

8) **козопїтн,** щоб відрізнити від **пїтн.**

9) по голосних, напр. **моїмѣ, край, змїй.**

І - вимовляється як „**и**“ згідно з українізованою вимовою: **Филн** (не **Філіп**), **Ангѣстнн, Николаї, пнїтѣ, кадоайчєскїй.** Виїмок є **мірѣ,** щоб відрізнити від подібного слова **мірѣ** (спокій). Перед голоєними вимовляється, як „**ї**“, напр. **їнсѣсѣ, Марїа, кєззакѡнїѣ.** В єсел. було **сѣднн,** в церк. сл. **сѣдїлѡ;** в єсел. мн. **чєстннн,** в єсел. **чєстнїн.**

ж - твердий півголоєний „**йор**“ означав в ст. ц. слов. текстах як дуже коротке „**о**“ або „**и**“, напр. **пахть (паѡть), скрѣжѣтѣ (скрїжѣтѣ).** Тепер його не вимовляється, хїба як „**о**“ головно перед двома приголоєними.

ь - м'який півголоєний „**їр**“ зближався у вимові до „**е**“, напр. **ѡтьць (ѡтѣць), рѣцї (рѣкѣ), кѣчерѡ (кѣчѣрѣ),** - і почасти до „**ї**“; тепер зм'якшує шелєстївку. Не повинноє його пропускати бодай там, де його чується, напр. **пѡхѡльннннн. пѣснѣннн, тѣмѡ, сѡнѣмѣ, козьмї.**

ѣ - „**ять**“. Її вимова була близька до **и,** бо **ѣ** і **и** чергувались з собою: **ѣстн - їстн, вѣра (поль. więra).** Тепер вимовляється як „**ї**“ (**хлѣбѣ**) (москалі кажуть: **хлѣб**).

гг - вимовляється як **нг,** напр. **ѡггѣлѣ == ѡнгѣлѣ;** це приходить у словах перейнятих з грецького; але в **їггїй** вимовляється **гг,** бо це назва єврейська.

ѡ (th, θ), вимовляємо як „**т**“, тїльки в отиx словах як „**ѣ**“: **Кнѣдѣемѣ, їггѡдїа, ѣстѡдїй, ѡкѡдїстѣ.**

(1) По пишнїчих **ч, ж, ш, ѡ** ніколи не пишеться **и,** тїльки **и,** бо вони м'які, спєлїатїзованї з **к, г, х, ц, з.** На жалѣ впливовї рос. правопису нїдїягли і тут наші церковнї книги.

5. ДІЯКРИТИЧНІ ЗНАКИ

а) Знаки наголосу.

В найдавніших пам'ятках їх нема, бо тоді здається наголос був рухомий. Пізніше стали наголошувати по правилам живої мови. Тому й тепер треба держатись правил загально принятих, а уникати неправильностей і москалізмів.

Відповідно до наголошення одного зі складів слова розрізняємо знаки, яких назви взяті з грецької мови:

- 1) **Окситон**, де наголос на останньому складі з кінця.
- 2) **Парокситон** - на передостанньому;
- 3) **Пронарокситон** - на третьому і дальшому з кінця.

Знаки наголосу в наших книгах:

Оксія (acutus): ', напр. **сла́ка**.

Варія (gravis): ` напр. **спасі́**, якщо слово кінчиться наголошеним голосним.

Ісо (spiritus lenis cum acuto): " стоїть над наголошеними голосними в назвucci слова: **і́акз**. Це є звальник ' з оксією '.

Апостроф: ^ звальник з варією; його уживається 1) над сполучником **о́҃҃ко** (отже), щоб відрізнити від **о́҃҃ко** (же). 2) над займенником **і́акз** (-а, -о), щоб відрізнити від прислівника **і́акв**. 3) над прислівником **о́҃҃-ще**. 4) над **й** (єго) для відрізнення від **й**; **й́же**, **й́же** („котрі“ чолов. і середн. р.), щоб відрізнити від **й́же** (котрий чол. р.) і **й́же** (котра).

Камора: ^ для форм множини **п́҃҃ени** (**п́҃҃ени** род. одн.)

Спійна: ^ над **и**, коли воно виражає **й** (j).

б) Ерик і паерик.

До діякритичних знаків належить також ерик: ', що стоїть при кінці слова в горі замість **к**, на пр. **гра́д**, а в середині слова заступає **к**, напр. **пол'за**. - Паерик ' стоїть в горі над кінцевою буквою слова і заступає перед точкою кінцевий **к**. Напр. **кєк'м**. Сюди належить і титла, що її пишеться над скороченими словами.

в) Атони і енклітики.

Крім слів з наголосами є такі, що не мають наголосу, а спираються на наголосі наступного слова, напр. **да б'д'єтх**. Вони звуться *атони*: **а́**, **й́**, **да**, но і всі прийменники незложені, як: **о́**, **на**, **подх**. Слова без наголосу, що опираються на наголосі попе

редніх слів, звуться *енклітики*, напр. **бо, бы, же, ли**, особові займенники **ми, ма, ти, та, ны, кы** (4 відм.) і зворотного займенника **си, са**. **Йще бы косхотѣхъ**. Якщо енклітика стоїть по слові з варією, то ця варія перемінюється в оксію, напр. **спасі ма. Та, ма, ны, кы** мають наголос, як що на них притиск, або як стоять по комі: **Бѣѣ тѣ величѣемъ. Ѫ тѣи, Бже, ма ковкѣдѣ**.

Са пишеться з попереднім словом, а коли б понім мала бути енклітика **ми, бо, же бы...**, то її кладеться перед **са** і пишемо разом, напр. **оукрылбыхъса**; але: **что са оумножиша**.

г) *Скорочення слів.*

Ідучи за прикладом греків перекладачі і списувачі староцерк. слов. і церк. слов. текстів ввели також уживання скорочених слів із *титлами* над ними. Це відноситься до слів, що часто повторюються, т. зв. *nomina sacra*.

Принято кілька типів скорочень:

а) Пропускання кількох букв у довшому слові, напр. **Бѣх, ѿпѣх, бѣгъ, гѣ** = глагола, **Гѣк** - Господь, **Дѣа** - Дѣла, **Іисъ** - Іисусъ, **мѣтъ** - милость, **сѣх** - свѣтъ, **цѣк** - царь.

б) Слово-титла це мала буква під титлою писана над словом з пропущеним „с“, напр. **вѣтко, Гѣк** - Господень; також інші букви виносили над рядки: **Бѣа** - Богородица; **гѣ** - глаголъ; **Ѣѣ** - Ѣвангѣліе; **ѡ** - зложене з **ω** і **τ**; в вигуку **Ѣ**, **Ѣ** пишеться омегу зо звальником і титлою.

в) Ініціальні скорочення рідкі: **ИИЦІ** - Ісус Назорянин Цар юдейський; **Мр Ѡс** - Μήτρ Θεοῦ; **ΙΧΘ** - Ісус Христос Спаситель; **ѿмркъ** - ѿма рѣкъ.

Писання скороченого слова вважали колись віддаванням почеси для повного імені. **Дѣх** означало доброго духа, а **дѣхъ** - злого.

д) *Букви як числа.*

1	ā	6	š	11	āi	20	ķ	60	šš	200	č	700	ψ
2	ē	7	š	12	ķi	21	ķa	70	č	300	ψ	800	ω
3	ī	8	īi	13	īi	30	ā	80	īi	400	īī	900	ii
4	ā	9	š	14	āi	40	ā	90	č	500	šš	1000	ā
5	ē	10	ī	15	ēi	50	īi	100	ī	600	š	2000	ķķ

10.000 = **ī** або (a) **тъма**. 502 = **ķ**. 1957 = **šāiīz**.

II. ЧАСТИНА

МОРФОЛОГІА

(Наука про форми слів)

БУДОВА СЛОВА.

Є слова подібні значенням, якщо мають спільний *корінь*, – це найважливіша частина слова, спільна для всіх споріднених слів; напр. *хвал*, від якої творимо слова: *хвалà*, *хвалєнь*, *хвалїти*. Через додання *наростків* (суфіксів), як *хвал-їти* або *приростків* (префіксів), як *по-хвалєніє* – створюються різні значення або форми того слова. Приросток + корінь + наросток створюють *пень* (основу) слова, який приймає *закінчення*, напр. *по-хвал-єні-є*.

Також створюються нові слова складенням двох чи більше слів: *блаґословїти*... Це складені слова.

Деякі слова в церковній мові прийнялись із *чужих* мов: *҃ла-кàстрх* (склянка), *҃ромàтх* (пахощі), *҃гєнна* (огняне озеро), *скїнїа* (шатро), *҃нєндїтх* (одежа), *крїнх сєльнїй* (нільний квіт), *҃ггєлх* (післанець, ангел).

ЧАСТИНИ МОВИ.

Всі слова, що з них складається мова, з огляду на їх значення і характер діляться на групи звані частинами мови. В церковнослов'янській мові є *десять частин мови*: 1. іменник, 2. займенник, 3. прикметник, 4. числівник, 5. дієслово, 6. прислівник, 7. прийменник, 8. сполучник, 9. частка, 10. вигук.

Відміна дієслів зветься *кон'юґація*, а відміна імен (перших чотирьох частин мови) – *деклінація*, яка є потрібна:

1. Деклінація *іменникова*, за якою крім іменників ще відмінюються прикметники й дієприкметники простої (короткої) форми, напр. *дєкь*, *хвалà*, *хвалїмь*. *хвалєнь*, основні числа (крім *єдїнх*, *двѣ* і *ѡбѣ*) та займенники особові: *ѣзх*, *тѣ*, *сѧ* (').

(') Пні особ. займенників у поодинокх відмінках не є етимологічно ті самі, а закінчення в денких відмінках подібні до закінчень деклінації імен або родових займенників.

6. Деклінація імен. середнього роду. що їх пень кінчиться шелестівкою **н, с, т**, а також два іменники жіночого роду: **мати (матер-)** і **дщи (дщер-)**. Середнього роду: **їмаа (имин-), т'к'ло (т'к-лєс-), ѓкч'а (скчат-)**.. Також кілька ім. чоловічого роду з пнем на **-ен**.

1. ДЕКЛІНАЦІЯ

Ділитися на тверду (чолов.: а, і середн.: г) і на слабу (чол.: б, в, і середн.: д, е.)

А. Іменники чоловічого роду:

Однина		Множина
а) 1. рабкз	кóакз, дšх'з, бóгз	раб-й (-оке), колиць, дšси, бóси, богóкз
2. раб-à		раб-з (-óкз)
3. раб-š (óки)		раб-óмз (óмз)
4. (рабк), рабá, кóак-а, дšх'-а(з), бóга		раб-кы, коак-кы, дšх'-кы, бог-кы
5. раб-є, кóачє, дšш-є, бóж-є		рабй, колиць
6. раб-óмк		раб-кы, коак-кы, дšх'-кы, бог-кы
7. (кз) раб-к', кóлиц', дšс'к, бóс'к		раб-к'хз, кóлиц'хз, дšс-к'хз, бóс'к'хз

Двоїна: 1, 4, 5 раб-à; 2, 7 раб-š; 3, 6 рабóма.

4. відмінок заступається також другим уже в староцерк. сл.

Іменники закінчені на гортанний приголосний **к, г, х** змінюють його в відміні перед **є** на шипячий **ч, ж, ш**, а перед **к** або **и** на сичачий **ц, з, с**. – В закінченні ння між двома приголосними приймають вставне **є** або **є** в 1. відм. (1 4.), напр. **хрєк-є-тх, хрєк-тá**.

Іменники **жидок'инх, колиар'инх**, що мають в однині наросток **-инх**, втрачають його в множині: 1. **Жйдоке, колиаре**, 2. **Жидóкз, колиарз**, 3. **Жидокóмз, колиарóмз**, 4. **(Жиды або) Жйдовкы, колиаркы**, 5=1, 6=4, 7. **Жйдок'кхз, колиар'кхз**.

Фйниксз, род. **фйника**; **Хрїстóсз, Хр'тá**. Замість **їнсєа Хр'тá** може бути **їнсєсз Хр'тá**. Часом орудн. множ. **-ами**, напр. **оїчени-ками**.

Однина	Множина	Двоїна
б) 1. краї́	кра́н (-евє)	1, 4, 5 кра-и
2. кра́-и	кра́-й (евк)	2, 7 кра-ю
3. кра́-ю (-єки)	кра́-емк, і́сд́еомк	3, 6 кра́-ема
4. краї́	кра́-и	
5. кра́-ю, ⁽¹⁾ Зах́ує	кра́н	
6. кра́-емк, і́сд́еомк	кра́н	
7. (кк) кра́н	кра́-нхк (-єхк)	

Чужі імена мають 5 відм. на „є“, а чужі ім. закінчені на -ей мають 6. відм. однини і 3 мнж. закінчені на -омк згідно -омк (-wmk).

Однина				Двоїна
в) 1. кра́чк	о́тцік	кн́аск	ко́нк	1,4,5 крач-а кн́асіа
2. крач-а	о́тц-а	кн́ас-іа	кон-іа	2,7 крач-с кн́асіо
3. крач-с	о́тц-с	кн́ас-іо	кон-іо (єки)	3,6 крач-ема
4. крач-а	о́тц-а	кн́ас-іа	кон-іа	
5. кра́ч-с	о́тч-є	кн́ас-є	ко́н ю	
6. крач-емк,	о́тц-емк,	кн́ас-емк	кон́ емк	
7. (кк) крач-ій,	о́тці(-к),	кн́ас-ій (-к).	кон-ій (-к)	

Множина			
1. кра́ч-и	о́тц-ій	кн́аси	ко́н-и (-к)
2. в́рачк	о́тцік (єкк)	кн́аск	ко́нк
3. кра́ч-емк		кн́ас-емк	
4. кра́ч-и	о́тц-ій		ко́н-и
5. кра́ч-и (-евє)			
6. кра́ч-и	о́тц-ій		ко́н-кми
7. (кк) кра́ч-нхк (-єхк),	о́тц-кхк		ко́н-єхк

За зразком в) відмінюються іменники, що мають перед кінцевим „к“ шипячий, або один із сичачих ц, з (s) або л, и, р, напр. ї́кєлк, о́гнк, ца́рк.

(1) Закінчення -с -ю в кличному прийшло з відміни инів на -с (2 декл.).

е) 1,4,5 оґчѣніѣ	пѡл-ѣ	оґчѣні-ѡ	1,2,5 оґчѣніи, пол-и
2. оґчѣні-ѡ,	пѡл-ѡ	оґчѣні-и	2,7 оґчѣні-ю, пол-ю
3. оґчѣні-ю,	пѡл-ю	оґчѣні-ѣмъ	3,6 оґчѣні-ѣмѡ
6. оґчѣні-ѣмъ,	пѡл-ѣмъ	оґчѣні-и (-нѣми)	пол-ѣмѡ
7. (кѡ) оґчѣні-и	пѡл-и	оґчѣні-иѡ, пѡл-ѡѡ	
		ѡбѡтѣ-ѡѡ, мѡр-ѡѡ	

До цього зразка належать ім. середнього роду, що кінчаться на -ѣ (давнє іє) з попереднім палятальним плавним приголосним (мѡр-ѣ, -ѡ).

Зразок г) має в оруд. множ. закінчення -ѡ, а зразки д) і е) мають -и. Де в зразку г) було -ѡ, там у зразку д) і е) переважає -и. В род. множ. де пень кінчиться на два приголосні, приймає вставку „ѣ“, напр. шатрѡ, -терѡ; сѣрдце, сѣрдцѣ.

2. ДЕКЛІНАЦІЯ на -ѡ.

Сюди належить не багато іменників чол. роду, як кѡкъ, -ѡ, сѡкъ, чѡкъ, дѡкъ, лѣдъ, мѣдъ, пѡкъ (половина), вѣрѡкъ, нѣзъ, ѡдъ. Всі мають в род. одн. закінчення на -ѡ. Сѡкъ і чѡкъ згодом прийняли род. на -ѡ.

Вже давно більшість із них стали втрачати свої власні закінчення й переходити до 1. деклінації. Однак тим впливали і на неї, так що в ц. сл. мов. української редакції маємо такі форми ім. 1. декл.: род. рѡд-ѡ замість рѡд-ѡ, дав. Бѡгѡки побіч. Бѡгѡ; назив. множ. дѡѡ-ѡкѡ зам. дѡс-и.

Зразок відміни (в староцерк. слов. мові)

1. сѡкъ	сѡкъ-ѡкѡ (сѡнѡ)	1,4,5 сѡнѡ(-ѡ)
2. сѡн-ѡ (сѡн-ѡ)	сѡн-ѡкъ	2,7 сѡнѡкъ
3. сѡн-ѡки (сѡн-ѡ)	сѡн-ѡмъ (-ѡкѡмъ)	(сѡнѡ)
4. сѡкъ (сѡн-ѡ)	сѡн-ѡ	3,6 сѡнѡмѡ
5. сѡн-ѡ (сѡн-ѣ)	сѡн-ѡкѣ	(в скобках цер-
6. сѡн-ѡмъ	сѡнѡми (сѡн-ѡми, чѡнѡми)	ковно-слов'янські
7. сѡнѡ (сѡнѡ)	сѡн-ѡѡ (сѡнѡѡ)	форми)

3. ДЕКЛІНАЦІЯ

а) 1. коД-à	коД-ы	б) чáш-а	чáш-н (сцс.-а)
2. коД-ы	коДж	чáш-н (сцс.-а)	чáшк, прйтчэй
3. коД-ѣ	коД-áмж	чáш-н	чáш-амж
4. коД-с	коД-ы	чáш-с	чáш-н (ніколи-ы)
5. коД-о	коД-ы	чáш-є	чáш-н
6. коД-óю	коД-áми	чáш-юю	чáш-ами
7. коД-ѣ	коД-ахж, ланіт-ѣхж	чáш-н	чáш-ахж

Двоїна: 1,4,5 коД-ѣ чáш-н
 2,7 коД-с чáш-с
 3,6 коД-áма чáш-ама

в) 1. пѣсткн-га (¹)	пѣсткн-н	г) зми-гá	зми-й
2. пѣсткн-н	пѣсткн-нъ	зми-й	зміій
3. пѣсткн-н	пѣсткн-гамж	зми-й	зми-áмж
4. пѣсткн-ю	пѣсткн-н	зми-ю	зми-й
5. пѣсткн-є	пѣсткн-н	зми-є	зми-й
6. пѣсткн-юю	пѣсткн-гами	зми-єю	зми-áми
7. пѣсткн-н	пѣсткн-гахж	зми-й	зми-áхж

Двоїна: 1,4,5 пѣсткн-н зми-й
 2,7 пѣсткн-ю зми-ю
 3,6 пѣсткн-гáма зми-áма

Третя деклінація ділиться, як бачимо, на *тверду а*), де пень кінчиться на твердий приголосний, — і на *м'яку* відміну (б, в, г). Різницю між ними пізнаємо по тім, що де в твердій є **ы** та **ѣ**, там у м'якій змінється на **-н**; знову **о** змінється на **є**, а інші голосні в іменників м'якої відміни в закінченнях йотуються, крім по шиш'ячих і сичачих у зразку б); отже: пѣсткн-ю.

За зразком а) відмінюються ім. жіночого роду на **-а** з твердим приголосним, напр. докрота, кончина, дєсна (ясна), множ. дєсны, дєснж; двоїна оўстнѣ (губи); множ. оўстнѣ. -інж. Деякі приймають вставне **-є** в род. множ.: прйтча, прйтчєй; земля, земєль; сѣдѣ, сѣдєй. Перед закінченням **-ѣ** гортанні **г, к, х** перемінюються на сичачі: **з, ц, с**; а знову **сх** та **ск** на **-ст**; на пр. ногá, нозѣ; рѣкá, рѣцѣ; мѣха, мѣек; пáсха, пáсцѣ; дѣска, дѣстѣ.

(¹) В сцс. в називнім було пѣсткнн, ракѣнн, господѣнн.

До цього належать також чоловічі імена, як: *коєкѣда, кладѣка, слѣга, їсѣда...*

За зразком б) відмінюються жіночі імена закінчені на: *-жа, -жда, -ша, -ча, -ща*, напр. *мрѣжа, нѣжда*; також чоловічого роду: *кельмѣжа, їноша, прѣдтѣча*. Також на сичачній приголосній: *темниѣца, рѣза*. Трѣйца має род. Трѣйцы, дав. Трѣйцьк; так само *Богерѣдица*; *Ѡдѣжда, -ы, -ѣ*; отже по сичачім *ц* і *жд* стоїть, як по твердім родовий *-ы*, дав. *-ѣ*.

За взірцем в) відмінюються ім. закінчені на *-и* з попереднім плавним зм'якшеним *л* або *р* або *н*, напр. *кѠли, вѣчѣри, земліа, когѣниа*.

За взірцем г) відмінюються іменники закінчені на *-и* з попереднім голосним напр. *ладїа* (лодь), *кѣстѣдіа, стїхїа*; також чоловічого роду, як *сѣдіа* (сѣс. *сѣдни*), *кѣтїй* або *кѣтїа* (ретор), *кѣрмчїй* (керманч), *крѣкїй* (кіш), *мѣланїй* (малхнїи) - лискавка, *бѣлїй* (сѣс. *-ни*) - воробїт. Збірний іменник жін. *брѣтїа*, множ. род. *брѣтїй*, дав. *брѣтїамѣ, -иѣх*.

4. ДЕКЛІНАЦІЯ

До неї належать іменники чоловічого і жіночого роду закінчені на *-к*. Різниця в них у відміні тільки та, що іменники чоловічого роду мають орудний одн. закінчений на *-ѣмь*, наз. множ. *-ѣ*, а жіночого роду орудний одн. *-їю*, а наз. множ. *-и*. Вчасно стали деякі іменники цієї деклінації переходити до 1. декл. напр. *Госпѣдъ*: одн. 1. і 4. *Гѣспѣда*, 3. *Гѣспѣд-ѣ* (*-ѣки*), 7. *Гѣспѣд-ѣ*; двоїна 1, 4, 5 *гѣспѣда*, 3, 6 *гѣспѣдема*.

а) 1. <i>пѣтъ</i>	<i>пѣт-ѣѣ</i>	двійня	б) <i>кѣстѣ</i>	<i>кѣст-и</i>	двійня
2. <i>пѣт-ї</i>	<i>пѣт-їй, -їй</i>	1, 4, 5 <i>пѣт-ї</i>	<i>кѣст-и</i>	<i>кѣст-їй (їй)</i>	1, 4, 5
3. <i>пѣт-ї</i>	<i>пѣт-ѣмѣ</i>	2, 7 <i>пѣт-їю</i>	<i>кѣст-и</i>	<i>кѣст-ѣмѣ</i>	<i>кѣст-и</i>
4. <i>пѣтъ</i>	<i>пѣт-ї</i>	3, 6 <i>пѣт-ѣма</i>	<i>кѣстѣ</i>	<i>кѣст-и</i>	2, 7 <i>кѣстїю</i>
5. <i>пѣт-и</i>	<i>пѣт-ѣѣ</i>		<i>кѣст-и (-ѣ)</i>	<i>кѣст-и</i>	3, 6
6. <i>пѣт-ѣмѣ, пѣт-ѣмї</i>			<i>кѣст-їю</i>	<i>кѣст-ѣмї, кѣстѣма</i>	
7. <i>пѣт-ї</i>	<i>пѣт-їѣх</i>		<i>кѣст-и</i>	<i>кѣст-їѣх</i>	

За зразком а) відмінюються іменники чоловічого роду на *-ь*, напр. *гѣзѣдѣ, дрекѣлѣ* (дручок, батїг), *зѣѣркѣ* (род. *-и*), *гѣртѣнѣ*, *гѣлѣвѣкѣ* (род. *гѣлѣвѣи*, оруд. *-ѣмѣ*), *лѣктѣ, лѣскѣ, нѣгтѣ, зѣтѣ* (род. *-и*, дав. *-ю*) *ѣгѣлѣ, чѣркѣ*; множ. *лѣдїѣ*.

За зразком б) відмінюються ім. жіночого роду на *-к*, напр. *дѣвѣркѣ, кѣскѣ* (село) *нѣцѣкѣ, вѣцѣкѣ, зѣновѣдѣкѣ, рѣцѣкѣ* (обвинувачення).

